

Ба Шурои диссертациони 6D.KOA-003-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, к. Буни Ҳисорак, шаҳраки донишҷӯён, бинои таълимии 7)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.12 – Баҳисобгирии муҳосибӣ, омор, мудирӣ кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва аудити Донишгоҳи миллии Тоҷикистон Калемуллоев Мунир Воҳидович ба диссертатсияи Исоев Диловарҷон Талисович дар мавзӯи «Рушди таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм

Диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестациони назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.08 - Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит бандҳои: 1.6. Мутобиқгардонии низомҳои гуногуни баҳисобгирии бухгалтерӣ, мувофиқати онҳо ба стандартҳои байналмилалӣ; 1.7. Баҳисобгирии бухгалтерӣ (молиявӣ, идоракунии, андозӣ, корпоративӣ ва ғайра) дар корхонаҳои шакли ташкилӣ-ҳуқуқияшон гуногун, ҳамаи соҳаҳо ва сатҳҳо; 1.8. Хусусияти ташаккули ҳисоботи бухгалтерӣ (молиявӣ, идоракунии, андозӣ, корпоративӣ ва ғайра) дар соҳаҳо, минтақаҳо ва дигар сегментҳои фаъолияти хоҷагидорӣ; 1.12. Трансформатсияи ҳисоботи молиявии милли бо талаботи стандартҳои байналмилалӣ ва стандартҳои дигар давлатҳо; 2.11. Назария ва методологияи таҳлили молиявӣ, идоракунии, андозӣ ва маркетингӣ мутобиқат мекунад.

Мубрамияти мавзӯи диссертатсия

Таҷрибаи давлатҳои тараққикарда собит намуд, ки стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ (СБҲМ) воситаи асосии ба даст овардани иттилооти эътимоднок оид ба вазъи молиявии субъектҳои хоҷагидорӣи ватанӣ ва пешниҳоди ҳисоботи молиявӣ дар шакли ягона дар шароити ҳамгироии иқтисодии байналмилалӣ мебошад.

Дар шароити татбиқи СБҲМ масъалаи таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботҳои молиявӣ дар бонкҳо зарурияти боз ҳам бештар тақозо мекунад, зеро имрӯз вобаста ба равандҳои ҷаҳонишавӣ ва ҳамгироии иқтисодии байналмилалӣ талаботи истифодабарандагони ҳисоботи молиявӣ

дар асоси маълумоти баҳисобгирии муҳосибӣ ба миён омада, ба иттилооти саҳеҳ ва саривактӣ дар бораи вазъи молиявӣ ва натиҷаи субъектҳои хоҷагидорӣ, боз ҳам чиддитар гардидааст.

Чӣ тавре ки Пешвои муаззами миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронӣ дар вохӯрӣ бо кормандони мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд карда буданд: "... масъалаи гузаштани корхонаҳо ба стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ, гузаронидани аудити ҳатмии ҳарсола ва нашри ҳисоботи молиявӣ онҳо дар воситаҳои ахбори омма ҳанӯз ба таври пурра ҳал нашудааст ва аз масъулин андешидани тадбирҳои чиддиро тақозо менамояд."

СБҲМ ин маҷмуи стандартҳои дар микёси ҷаҳон қабулшуда мебошанд, ки дар онҳо масъалаҳои эътироф ва баҳодиҳии объектҳои баҳисобгирӣ, тартиби ифшои иттилооти ҳисоботи молиявӣ оварда шудаанд. Истифодабарии СБҲМ дар ташкилотҳои ватанӣ барои рушди низоми миллии баҳисобгирӣ ва ҳисобот мусоидат кард.

Барои рушди баҳши бонкӣ маҳз СБҲМ нақши муайян доранд ва дар ҷумҳурӣ аввалин шуда, бонкҳои тиҷоратӣ ҳисоботи молиявиро тибқи СБҲМ таҳия ва пешниҳод кардаанд, ки он дар баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ мавқеи назаррасро ишғол кард.

Ҳамин тавр, масъалаҳои такмили низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ, ҷорӣ намудани муқаррароти нав вобаста ба таъминоти ташкилию методӣ ва мутобиқ намудани онҳо ба шароити муносири фаъолияти бонкҳо ба таври доимӣ муҳим мебошанд.

Дар робита ба гуфтаҳои боло, қайд намудан ба маврид аст, ки дар муқаррароти мавзуи мазкур шубҳае нест ва пешбурди таҳқиқот дар ин самт метавонад дар ташаккули низоми ҳисоботи молиявӣ бонкҳо дар шароити рақамикунонӣ аҳамияти назарраси илмӣ ва амалӣ дошта бошад.

Дарҷаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд дар асосноккунии ҷанбаҳои назариявӣ, таҳияи тавсияҳои методӣ ва амалӣ оид ба такмили таъминоти ташкилию методӣ низоми ҳисоботи молиявӣ бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ зохир мегардад.

Ба ақидаи мо диссертатсия натиҷаҳои назарраси илмӣ дорад, ки дорони унсурҳои навгонӣ мебошад ва барои муқаммалгардонии ташкили ҳисоботи молиявӣ бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ истифода мешавад. Натиҷаҳои назаррасе, ки муаллиф дар диссертатсия пешниҳод намудааст дар ҷунин бандҳои навгонӣ зухур меёбанд, ки инҳоянд:

- Зарурати гузариши низоми баҳисобгирӣ ба СБҲМ таҳқиқ карда шуда, нақши СБҲМ дар рушди фаъолияти бонкӣ ва бартарихи истифодаи он аз

чиҳати илмӣ асоснок карда шудааст. Танзими меъёри низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо баррасӣ шуда, доир ба такмили асосҳои ташкилию меъёри пешбурди низоми баҳисобгирӣ ва ташаккули ҳисоботи молиявии ташкилотҳои қарзӣ тавсияҳо пешниҳод шудааст. Марҳилаҳои таҳияи сиёсати баҳисобгирии бонк тибқи СБҲМ (муайян кардани салоҳиятҳои зарурӣ, омӯзиши санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрӣ, муайян намудани робитаи байни ҷанбаҳои асосии сиёсати баҳисобгирӣ, муайян кардани маҳакҳои асосии сиёсати баҳисобгирӣ) коркард ва пешниҳод гардидааст, ки барои пешбурд ва танзими самараноки равандҳои баҳисобгирӣ мусоидат мекунад.

- Асосҳои назариявӣ ва концептуалии моҳияти ҳисоботи молиявии бонкҳо такмил дода шуда, тафсири муаллифии мафҳумҳои *“низоми ҳисоботи молиявии бонк”*, *“ҳисоботи молиявии ҷамъбасти”* ва *“ҳисоботи молиявии маҷмӯӣ”* пешниҳод карда шудааст. Дар натиҷаи таҳқиқот таснифоти низоми ҳисоботи молиявии бонк аниқ карда шудааст, ки якчанд аломатҳои таснифотиро (аз рӯйи намуд, муҳлати пешниҳод, шакли пешниҳод, таъйинот, динамикаи пешниҳод, ҷамъбасти нишондиҳандаҳо, маркази пешниҳод, сатҳи дастрасӣ) дар бар мегирад. Таснифоти мазкур метавонад барои таҳияи тартибҳо, алгоритмҳо ва расмиёти коркарди иттилооти молиявӣ истифода бурда шавад. Дар асоси омӯзиши сарчашмаҳо муаммоҳои бо ташаккули ҳисоботи молиявии бонкҳо вобаста шарҳ дода шуда, таърибаи хориҷа, тамоюлҳои асосии рушди ҳисоботи молиявии бонкҳо муайян карда шудааст.

- Хусусиятҳои пешбурди баҳисобгирӣ ва таҳияи ҳисоботи молиявӣ дар бонкҳо (танзими пешбурди баҳисобгирӣ, таҳия ва пешниҳоди ҳисоботи молиявӣ аз тарафи БМТ; шакли автоматии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ташкили ҳуҷҷатгардиш; пешбурди баҳисобгирӣ мутобиқи феҳрасти алоҳидаи ҳисобҳо; тартиб додани варакаи гардишии ҳаррӯза ва тавозуни ҳаррӯза; омода кардани ҳисоботи молиявӣ мутобиқи СБҲМ ва талаботи иловагии БМТ; гузаронидани намудҳои гуногуни амалиётҳои ғайритавозунӣ; ташкили захираҳо ва фонди махсус барои қарзҳои пешниҳодшуда; баҳисобгирии даромад, хароҷот ва натиҷаи молиявӣ) ошкор карда шудааст. Шаклҳои ҳисоботи молиявии фосилавии бонкҳо (ҳисоботи мухтасар дар бораи ҳолати молиявӣ, ҳисоботи мухтасар дар бораи фоида ва зарар) таҳия ва тавсия карда шудааст, ки барои таъмини иттилоотнокӣ, шаффофият ва муқоисашавандагии маълумоти молиявӣ мусоидат мекунад.

- Муқаррароти назариявӣ ва равишҳои методии таҳияи ҳисоботи молиявии маҷмӯӣ тибқи СБҲМ омӯхта шуда, дар заминаи онҳо *методикаи (алгоритми) таҳияи ҳисоботи молиявии маҷмӯии бонк* таҳия ва пешниҳод карда шуд. Методикаи пешниҳодшуда ба равиши равандӣ асос ёфта, чор

марҳиларо дар бар мегирад: 1) *омодагӣ ва методӣ*; 2) *амалӣ*; 3) *ҷамъбасти*; • *баҳодихӣ ва назорат*. Хусусияти фарқкунандаи методикаи пешниҳодшуда аз равишҳои методии мавҷудбуда дар пайдарҳамии марҳилаҳо ва мавҷудияти расмиёту чорабинҳои мушаххас зоҳир гашта, дорои тартиби сохторию мантиқӣ мебошад. Истифодаи методикаи мазкур расмиёти муттаҳидкуниро то андозае осон гардонида, барои сарфаи муҳлати таҳияи ҳисоботи молиявии маҷмӯӣ мусоидат мекунад. Инчунин, истифодаи равишҳои методии таҳияшуда арзишмандии иттилоотии ҳисоботи молиявии бонкро баланд мебардорад.

- Масъалаҳои такмили низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ таҳқиқ карда шуда, самтҳои асосии такмили асосҳои ташкилию ҳуқуқӣ ва методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо пешниҳод карда шудааст, ки расмиёту чорабинҳои мушаххасро дар бар мегирад. Марҳилаҳои (алгоритми) таҳияи стандарти дохилӣ доир ба ҳисоботи молиявии маҷмӯӣ муайян ва пешниҳод карда шудааст, ки татбиқи он самаранокии фаъолияти таҳиягарони ҳисоботро баланд мебардорад. Инчунин, доир ба масъалаҳои баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандони соҳаи муҳосибот ва аудит, такмили низоми омода кардани мутахассисон дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ тавсияҳо пешниҳод шудааст.

- Бо мақсади баҳодихӣ ба саҳеҳият ва сифати ҳисоботи молиявии бонкҳо корбурди амсилаҳои америкӣ ва русии M-score M. Бениш ва M-score M. Роксас дар мисоли ҳисоботи молиявии маҷмӯии бонки ватанӣ санҷида шудааст. Исбот карда шудааст, ки амсилаи русии M-score M. Бениш ва M-score M. Роксас барои баҳодихӣ ба саҳеҳият ва сифати ҳисоботи молиявии бонкҳо самаранок ва мувофиқтар буда, бо эҳтимолияти мутаносибан 68% ва 70% далелҳои муайян кардани сохтакорӣ ҳисоботи молиявиро нишон медиҳад. Омӯзиш ва истифодаи амсилаҳои муосири муайян кардани аломатҳои сохтакорӣ ҳисоботи молиявӣ ба рушди низоми баҳисобгирӣ ва ҳисоботи молиявӣ аз ҷиҳати илмӣ ва амалӣ мусоидат намуда, боиси баланд шудани сифати иттилооти ҳисоботи молиявии ташкилотҳо мегардад.

- Бенчмаркинги молиявии бонкҳо дар асоси маълумоти дастраси ҳисоботи молиявӣ аз рӯи чор самти асосӣ гузаронида шуда, ба таркиби нишондиҳандаҳои молиявии бонкҳо илова намудани 7 нишондиҳандаи мутлақ тавсия карда шуд. Андозаи меъёрии даромаднокии дороиҳо, даромаднокии сармоя ва даромади ғоизии ҳолис пешниҳод карда шуд. Инчунин барои гузаронидани бенчмаркинги нишондиҳандаҳои молиявии бонкҳо боз илова намудани 5 индикатори молиявӣ пешниҳод карда шуд: даромаднокии сармоягузориҳо (ROI), таносуби даромад бар хароҷот (CIR),

арзиши хавф (COR), коэффитсиенти пойгоҳи мизочон (CBR), мултипликатор D/E. Натиҷаҳои таҳлили гузаронидашуда ва пешниҳоду тавсияҳо барои фаъолияти самараноки бонкҳо, баланд бардоштани сифати иттилооти молиявӣ, зиёд намудани имкониятҳои иттилоотӣ ва таҳлили хисоботи молиявӣ мусоидат мекунад.

Тамоми навгониҳои илмӣ пешниҳодшуда аҳамияти амалӣ ва назариявӣ, илмӣ доранд ва барои такмили ташкили ҳисоботҳои молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ мусоидат менамоянд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Диссертатсияи тақризшаванда бо сабки хуби илмӣ навишта шуда, дар он пайдарпайии мантикии баёни масъалаҳои баррасишаванда ва муайян кардани муқаррароти асосӣ рӯя гардидааст, мустақилияти муаллиф дар ифшои ҷанбаҳои назариявӣ методологӣ ва ҳалли мушкилоти амалӣ дар самтҳои рушди такмили низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ мушоҳида мешавад.

Ҳамчунин таҳқиқот дорои пойгоҳи воқеъинонаи далелҳо мебошад. Муаллифи диссертатсия объект ва предмети таҳқиқотро дуруст муайян карда, мақсад ва вазифаҳои муносибро муқаррар кардааст. Дар таҳқиқот усулҳои муосири илмӣ ба вазифаҳои гузошташудаи он мувофиқ истифода шудаанд. Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот бо матни диссертатсия ҳамбастагии мантикӣ доранд ва аз вазифаҳои гузошташуда бармеоянд. Нуқтаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда асоснок буда, моҳияти таҳқиқотро инъикос мекунанд.

Асоснокии натиҷаҳои таҳқиқот бо саҳеҳии муқаррароти асосӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои таҳиягардида тасдиқ мешавад. Дар навбати худ, натиҷаҳои муҳими таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои байналмиллалӣ ва ҷумҳуриявӣ аз ҷониби муаллиф кироат шудаанд.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, бахши хулоса ва феҳристи адабиёт ва замимаҳо иборат мебошад. Ҳаҷми умумии қор 197 саҳифаи матнро ташкил дода, 17 расм ва 26 ҷадвал, инчунин феҳристи адабиётро бо 187 номгӯи сарчашма дар бар мегирад.

Дар бахши муқаддимаи таҳқиқот мубрами мавзӯи диссертатсия асоснок карда шуда, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот муайян гардидаанд.

Дар боби якум, ки **“Асосҳои назариявии таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити муосир”** ном дорад, дар асоси омӯзиши адабиёти таҳассусии соҳа масъалаҳои назариявии стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ва нақши онҳо дар рушди

бонкҳо муайян карда шуда, заминаи танзими меъёрию ҳукукии низоми баҳисобгирӣ ва ҳисоботи молиявӣ бонкҳо, ҷанбаҳои назариявӣ ташаккул ва рушди низоми ҳисоботи молиявӣ бонкҳо мувофиқи СБҲМ таҳқиқ карда шуданд.

Муаллиф ба ифшои масъалаҳои мафҳум ва таърихи пайдоиши стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ (СБҲМ), феҳристи стандартҳои Фонди СБҲМ ва масъалаҳои дар СБҲМ баррасишавандаро муайян мекунад (саҳ. 20-23). Дар ин маврид, ӯ дуруст қайд мекунад, ки барои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ташкилотҳо гузариши субъектҳои дорой манфиати умум ва корхонаҳои азими давлатӣ ба СБҲМ, то ҳол тадбирҳои муҳим арзёбӣ мегарданд (саҳ. 24). Мақсади гузариши субъектҳои хоҷагидорӣ ватанӣ ба СБҲМ ин баланд бардоштани сифати иттилооти молиявӣ мебошад, ки ба ташаккули афзалиятҳои рақобатӣ ташкилот дар бозорҳои дохилӣ ва байналмилалӣ оварда мерасонад. Инчунин дар асоси омӯзиш муаллиф сабабҳо (саҳ. 30) ва афзалиятҳои истифодабарии СБҲМ-ро пурра баён кардааст (саҳ. 31-32).

Дар натиҷаи таҳлили масъалаҳои назариявӣ муаллиф қайд намудааст, ки мақомоти танзимкунандаи низоми баҳисобгирӣ муҳосибӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин Вазорати молия ба ҳисоб меравад. Дар самти низоми бонкӣ мақомоти танзимкунандаи баҳисобгирӣ ва ҳисобот Бонки миллии Тоҷикистон (БМТ) мебошад. Дар ин замина санадҳои меъёрию ҳукукии танзими низоми баҳисобгирӣ ва ҳисоботи молиявӣ ташкилотҳои қарзиро ба чор сатҳ тақсим карда, ҳар яке онро шарҳ додааст (саҳ. 33, расми 1.2.1.). Қоиз ба қайд аст, ки муаллиф норасоии баъзе санадҳои меъёриро қайд карда, барои тақмили онҳо номгӯи ҳуҷҷатҳоро мисол меорад (саҳ. 47-48).

Бояд қайд кард, ки ақидаи муаллиф дар бораи низоми ҳисоботи молиявӣ бонкҳо аз ҷиҳати илмӣ ҷолиб аст. Вобаста ба ин, ӯ чунин зикр мекунад: ин маҷмуи иттилоот дар бораи фаъолияти ташкилоти қарзӣ дар намуди шаклҳои муайяни ҳисобот мебошад, ки мутобиқи қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии БМТ ва талаботи СБҲМ омода ва пешниҳод карда мешавад. Албатта, ин ақидаро дигар олимони низ баён намудаанд, вале фикри муаллиф нисбатан равшан ва мушаххас мебошад (саҳ.52). Яке аз натиҷаҳои назарраси таҳқиқоти гузаронидашуда, дар он ифода меёбад, ки муаллиф аз рӯи аломатҳои гуногун таснифоти пурраи низоми ҳисоботи молиявӣ бонкиро пешниҳод намудааст (саҳ. 53, расми 1.3.2.).

Ҳамин тавр, қисми маърузи қори диссертатсионӣ сазовори баҳои мусбӣ аст, зеро муаллиф мафҳумҳои “ҳисоботи молиявӣ ҷамъбасти” ва “ҳисоботи молиявӣ маҷмуӣ”-ро шарҳ дода, тафовути онҳоро муайян карда, таърифи

муаллифии ин мафҳумро овардааст (сах.61), ки ба шароити муосири пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва татбиқи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ мувофиқ мебошанд.

Дар диссертатсия, муаллиф, тамоюлҳои муосири рушди низоми ҳисоботи молиявӣ ташкилотҳо дар асоси адабиёти илмӣ шарҳ дода, дар заминаи онҳо тамоюлҳои муосири рушди низоми ҳисоботи молиявӣ бонкҳо муайян карда кардааст (сах. 66), ки ба рушди низоми миллии баҳисобгирӣ зарурат доранд.

Дар боби дуоми диссертатсия – **«Арзёбии вазъи муосир ва таъминоти методии таҳияи ҳисоботи молиявӣ дар бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон»**, яке аз муҳимтарин қоркарди муаллиф аз нигоҳи истифодаи амалӣ ин таҳлил ва арзёбӣ кардани вазъи низоми бонкӣ барои 10 соли охир, яъне муайян кардани тамоюли рушди низоми бонкӣ (сах. 71) ва динамикаи нишондиҳандаҳои молиявӣ бонкҳо барои ҳамин давра (сах. 72) мебошад.

Муаллифи диссертатсия тасдиқ менамояд, ки истифодабарии СБҲМ дар рушди низоми бонкии кишвар ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо нақши босазо дорад. Қорбурди СБҲМ дар амалияи ташкилотҳои ватанӣ, аз он ҷумла дар бонкҳо, яке аз омилҳои зиёд шудани ММД кишвар, ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ, зиёд шудани андозаи пасандози аҳоли ва ҳаҷми пешниҳоди қарзҳо, инчунин зиёд шудани сармояи оинномавӣ ва ғайраи софи ташкилотҳо ба ҳисоб меравад (сах. 75).

Инчунин аз ҷониби муаллиф барномаҳое, ки барои пешбурди баҳисобгирӣ ва таҳияи ҳисоботи молиявӣ, аз ҷониби бонкҳо истифода мебаранд, мавриди таҳлил қарор дода шуда, ошкор карда шуд, ки бештари онҳо низоми автоматии бонкии “ЦФТ”-ро (Маркази Технологияҳои Молиявӣ) бештар истифода мебаранд (сах. 77).

Дар диссертатсия қайд карда шудааст, ки имрӯз ҳамаи бонкҳо ҳисоботҳои молиявиро дар сомонӣ расмӣ худ нашр мекунад. Аммо аксарияти бонкҳо танҳо ду намуд ҳисобот, аз ҷумла “Ҳисобот дар бораи ҳолати молиявӣ” ва “Ҳисобот дар бораи ғайраи ва зарар” нашр мекунад халос (сах. 80, ҷадвали 2.1.4).

Дар ин боб диққати махсус ба хусусиятҳои ташкилию методии пешбурди баҳисобгирӣ ва таҳияи ҳисоботи молиявӣ дар бонкҳо дода шуда, якҷанд хусусиятҳо пурра аз тарафи муаллиф муайян карда шуда, тавсифу шарҳ дода шудаанд (сах. 86-94). Инчунин, муаллиф дуруст қайд мекунад, ки тартиби таҳия ва пешниҳоди ҳисоботи молиявӣ бонкҳо хусусияти хос дошта, мутобиқи талаботи СБҲМ ва талаботи иловагии БМТ омода карда мешавад. Бонкҳо ҳисоботи молиявиро мутобиқи шаклҳои тасдиқшуда ба

БМТ пешниҳод мекунад, инчунин ҳисоботи молиявии алоҳида ва маҷмуии бонкҳо аудити ҳарсолаи ҳатмиро фаро мегирад (саҳ. 95).

Маврид ба зикр аст, ки яке аз натиҷаҳои назарраси диссертатсия ин таҳия ва пешниҳоди шаклҳои ҳисоботи мухтасар дар бораи ҳолати молиявӣ ва ҳисоботи ғоида ва зарар ба бонкҳои анъанавӣ бо назардошти гуногунии шаклҳои ҳисоботи молиявии фосилавии бонкҳо мутобиқи талаботи БМТ ба шумор меравад (саҳ. 97-99, ҷадвалҳои 2.2.1 ва 2.2.2). Муаллиф қайд менамояд, ки шаклҳои ҳисоботи мухтасари таҳия ва пешниҳодшуда, ҳамчун самти тақмили низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо ба ҳисоб рафта, барои таҳлилгарон ва истифодабарандагони гуногун маълумоти муфид мебошад. Илова бар он, ин шаклҳо иттилоотнокӣ, шаффофият ва муқоисашавандагии маълумоти ҳисоботи молиявии фосилавии бонкҳоро таъмин намуда, барои таҳлили молиявӣ, бенчмаркинг, банақшагирӣ ва пешгӯйикунии нишондиҳандаҳои молиявӣ замина мегузоранд (саҳ. 99).

Ҷиҳати мусбӣ ва арзишманди илмии қисмати дуҷуми диссертатсия дар он аст, ки муаллиф дар асоси омӯзиши методикаҳои мавҷудбуда, талаботи СБҲМ ва таҷрибаи амалӣ, методикаи (алгоритми) таҳияи ҳисоботи молиявии маҷмуиро пешниҳод кардааст, ки чор марҳилаи асосӣ - *омодагӣ ва методӣ, амалӣ, ҷамъбасти, баҳодиҳӣ ва назоратро* дар бар гирифта, ба ҳар яке он якҷанд расмиёти таҳлилию баҳисобгирӣ муайян карда шудааст (саҳ. 107, расми 2.3.2). Ҳар як марҳила хусусияти хос дорад, дар навбати худ, марҳилаи дуҷум қисми асосӣ ва муҳимтарин ба ҳисоб меравад (саҳ. 107). Дар ин росто, бо мақсади дарки раванди таҳияи ҳисоботи молиявии маҷмуии бонк баъзе ҷанбаҳои методӣ ва амалии расмиёти марҳилаи якум ва дуҷумро дар диссертатсия аз нигоҳи амалӣ баррасӣ кардааст (саҳ. 108-112).

Аз ҷониби муаллиф шакли ҷадвали кории муттаҳидкунии нишондиҳандаҳои ҳисоботи молиявии аъзоёни гурӯҳро таҳия ва пешниҳод кардааст, ки ҳамчун воситаи методӣ барои мутахассисон ба ҳисоб меравад (саҳ. 109, замимаи 1). Муаллиф қайд кардааст, ки омӯзиш ва истифодаи методикаи таҳияи ҳисоботи молиявии маҷмуӣ дар амалияи бонкҳо то андозае барои баланд бардоштани самаранокии пешбурди баҳисобгирии молиявӣ дар бонкҳо, ҳамзамон барои тақмили низоми таҳия ва пешниҳоди ҳисоботи молиявии бонкҳо мусоидат мекунад (саҳ. 113).

Дар боби сеюми диссертатсия, ки он «**Самтҳои асосии рушди таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо**», номгузорӣ шудааст, чизи муҳиме ки онро метавон ҳамчун наwgонии арзишманди рисолаи диссертатсионӣ эътироф кунем, ин пешниҳоди ҷорабиниҳо ва самтҳо доир ба тақмили таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо, ки расмиёту ҷорабиниҳои мушаххасро

дар бар мегирад (сах. 119-128, расми 3.1.1 сах. 120) ва амалисозии онҳо барои рушди фаъолияти бонкӣ ва низоми ҳисоботи молиявӣ мусоидат мекунад.

Ба ақидаи муаллиф, таҳияи ҳисоботи молиявӣ мутобиқи СБҲМ бевосита ба сифати ҳисоботи молиявии бонкҳо таъсир мерасонад. Ҳисоботи молиявии таҳрифшуда манбаи иттилооти саҳеҳ ва бозътимод шуда наметавонад, аз ин ҷо хавфи қабули қарорҳои нодурусти идоракунии аз тарафи доираи васеи истифодабарандагони иттилооти молиявӣ пайдо мешавад. Ӯ қайд мекунад, ки риояи талаботи СБҲМ ва истифодаи самараноки онҳо дар фаъолияти бонкҳо барои ҳалли мушкилот ва ислоҳи сохтакорӣ ҳисоботи молиявӣ мусоидат мекунад (сах. 132).

Дар натиҷаи омӯзиши моделҳои арзёбии саҳеҳияти ҳисоботи молиявӣ ва ё муайян кардани сохтакорӣ ҳисоботи молиявӣ, ки аз тарафи олимони таҳия карда шудааст, қайд намудааст, ки амсилаҳои M-score М. Бениш (амсилаи 8 омила) ва M-score М. Роксас (амсилаи 5 омила) бештар истифода бурда мешаванд (сах. 136). Ҷоиз ба қайд аст, ки олимони вобаста ба хусусияти ҳар як давлат амсилаи Бениш ва Роксасро модификатсия карда, амсилаи аниққардашударо барои ташкилотҳо таҳия ва пешниҳод намудаанд (сах. 139).

Нуқтаи аз ҷиҳати амалӣ ҷолиби диссертатсия ин аст, ки муаллиф барои арзёбии саҳеҳият ва ё муайян кардани сохтакорӣ ҳисоботи молиявии бонкҳои ватанӣ аз амсилаҳои M-score Бениш ва M-score Роксас истифода бурда, дар мисоли ҚСҚ “Бонки Эсхата” имконияти истифодаи амсилаҳои нишон додааст (сах. 142-143, ҷадвалҳои 3.2.6 ва 3.2.7).

Муаллиф қайд менамояд, ки амсилаҳои M-score Бениш ва M-score Роксасро дар умум барои муайян намудани сохтакорӣ ва арзёбии сифати ҳисоботи молиявии бонкҳои ватанӣ ва дигар ташкилотҳои тижоратӣ истифода бурдан имкон дорад. Инчунин қайд мекунад, ки муайян кардани сохтакорӣ ҳисоботи молиявӣ вобаста ба низоми ҳисобдорӣ ҳар як давлат хусусиятҳои худро дорад ва раванди мураккаб аст. Амсилаҳои муайян кардани сохтакорӣ ҳисоботи молиявӣ на он қадар ҳам механизми самаранок ба ҳисоб мераванд ва барои ин мақсад гузаронидани таҳлили молиявии ҳаматарафаи ҳисоботи молиявии бонкҳо зарур аст (сах. 144). Инчунин дар боби мазкур таҳлилҳои муаллиф арзишманд буда, қайд намудан ҷоиз аст, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ усулҳо ва воситаҳои гуногуни муқоисавӣ истифода бурда мешаванд ва яке аз инҳо бенчмаркинг мебошад (сах. 148). Бенчмаркинг ҳамчун яке аз усулҳои алтернативии идоракунии стратегӣ, маҳсули рушди эволюсионии рақобатпазирӣ мебошад, ки муқоисаи маҳсулоти рақибро бо маҳсулоти ташкилот дар бар мегирад, ки дар

натиҷаи он роҳҳои беҳтар намудани сифати маҳсулот таҳия мешавад ва ҳамзамон сатҳи рақобатпазирии он боло меравад (сах. 149).

Дар диссертатсия самтҳои асосии бенчмаркинги молиявии бонкҳо дар асоси маълумоти дастрас пешниҳод карда шудааст, ки чор самти таҳлилиро дар бар мегирад (сах. 150, расми 3.3.2). Муаллиф қайд мекунад, ки барои таҳлил аз маълумоти ба БМТ пешниҳоднамудаи бонкҳо нишондиҳандаҳои 3 бонки анъанавӣ, аз ҷумла ҚСК “Бонки Эсхата”, ҚСП “Аввалин бонки молиявии хурд” ва ҚСП “Бонки Арванд” барои солҳои 2020-2022 гирифта шудааст (сах. 151-159).

Натиҷаи бенчмаркинги молиявии бонкҳоро аз рӯи чор самт ҷамъбаст намуда, чунин хулосабардорӣ карда шудааст, ки дар асоси маълумоти ба БМТ пешниҳоднамудаи бонкҳо на ҳамаи нишондиҳандаҳо ва ё индикаторҳои молиявиро ҳисоб кардан имкон дорад. Инчунин нишондиҳандаҳои мутлақи молиявии бонкҳо асосан иттилооти тавозуни муҳосибиро дарбар мегиранд. Аз ин ҷо барои мақсадҳои таҳлил ба бонк муроҷиат кардан зарур аст, аммо дар сомонаи расмӣ баъзе бонкҳо иттилооти молиявӣ пурра ҷойгир карда, ки барои гузаронидани таҳлил мушқилот ба амал меояд (сах. 160). Бар замми ин, аз ҷониби муаллиф барои мақсадҳои бенчмаркинги молиявӣ илова намудани нишондиҳандаҳои ҳисоботи фоида ва зарар (сах. 161, ҷадвали 3.3.6), инчунин, панҷ индикатори молиявӣ тавсия ва пешниҳод карда шудааст (сах. 162, ҷадвали 3.3.7), ки барои зиёд намудани имкониятҳои иттилоотӣ ва таҳлили ҳисоботи молиявии бонкҳо зарурат дорад.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин тавсияҳои, ки аҳаммияти назариявӣ-амалӣ доранд, дар хулоса ва пешниҳодҳо ба низом дароварда шудаанд. (сах. 166-170).

Аҳаммияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо

Аҳаммияти илмӣ диссертатсия дар асосноккунии назариявӣ ва методологии такмили ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити қорбурди СБҲМ зоҳир мешавад. Самтҳои асосии такмили низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ муайян карда шудааст, ки иттилоотнокӣ, шаффофият ва муқоисашавандагии маълумоти молиявиро таъмин менамояд ва барои таҳкими раванди идоракунии фаъолияти бонкӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ мусоидат мекунад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар қоркарди тавсияҳои методӣ ва амалии мушаххас оид ба такмили таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявӣ дар бонкҳо ва баланд бардоштани шаффофияти иттилооти он дар шароити қорбурди СБҲМ мусоидат мекунад.

Аҳаммияти иқтисодии натиҷаҳои диссертатсия дар он аст, ки пешниҳодҳои муаллиф барои мутобиқ намудани низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ, рақамикунонии иқтисодиёт ва тақомули он мусоидат менамоянд. Истифодабарии ҳулосаю тавсияҳои дар диссертатсия пешниҳод шуда, барои баланд бардоштани вазъи иқтисодии бонкҳо мусоидат менамояд.

Аҳаммияти иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти диссертатсия барои васеъ намудани аҳаммияти иҷтимоии низоми баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявии бонкҳо мусоидат мекунад. Инчунин қисматҳои алоҳидаи таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд ҳангоми ташкили курсҳои махсус барои тақмили саводнокии муҳосибони бонкҳо истифода бурда шаванд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Аз ҷониби муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия 16 мақолаҳои илмӣ бо ҳаҷми умумии 9,4 ҷузъи чопӣ (аз ҷумла 8,5 ҷузъи чопӣ аз муаллиф), аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаву нашрияҳои тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расонида шудааст.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи Исоев Диловарҷон Талисович дар мавзӯи «Рушди таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ» таҳқиқоти илмӣ баанҷомрасида буда, мутобиқ ба муқаррароти бандҳои дахлдори «Низомномаи шурои диссертатсионӣ» ва «Тартиби додани унвонҳои илмӣ» (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 30 июни соли 2021, № 267) омода гардида, муқаддима ва бахшҳои он - мубрамии мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзӯи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмет, фарзия, асосҳои назариявӣю методологӣ, сарчашмаи маълумот ва пойгоҳи таҳқиқот, навгонҳои илмӣ, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои он, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба таври муқаммал моҳияти диссертатсияро дар бар гирифтаанд ва асосҳои илмию амалии онро дар сатҳи зарурӣ инъикос менамоянд.

Ғайр аз ин, меъёрҳои дигари диссертатсия нисбат ба ҳаҷм, истифодаи ҷадвал ва расмҳо, тартиби нигориши феҳристи адабиёт низ ҳангоми навиштани диссертатсия риоя гардидаанд. Диссертатсия ба талаботҳои

«Низомномаи шурои диссертатсионӣ» ва «Тартиби додани унвонҳои илмӣ» аз 30 юни соли 2021, № 267, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, ҷавобгӯй мебошад. Диссертатсия сохтори мантиқан мукамал дошта, натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф арзиши илмӣ доранд ва метавонанд дар рушд ва тақмили ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ мавриди истифода қарор гиранд.

Автореферати диссертатсия, ки мутобиқи талаботи муақарраршуда таҳия карда шудааст, мақсад ва муҳтавои асосии таҳқиқотро инъикос мекунад.

Забони навишти диссертатсия содда ва фаҳмо буда, дар он талаботи дахлдор оид ба ороиши корҳои илмӣ риоя шудаанд. Мақолаҳои доир ба мавзӯи диссертатсия нашркардаи муаллиф паҳлуҳои асосии таҳқиқотро инъикос мекунад. Натиҷаҳои таҳқиқотро метавон ҳамчун дастоварди нави илмӣ ҳисобид.

Эродҳо ва баъзе тавсияҳо ба диссертатсия:

Бо вучуди бартарҳои зиёд дар диссертатсия баъзе камбудихо низ ҷой доранд, аз қабили:

1. Аз муҳтавои диссертатсия ва бобҳои он бармеояд, ки объекти таҳқиқот низоми ҳисоботи молиявии бонкҳои анъанавии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Лекин, тавре маълум аст, дар ташкилотҳои қарзии исломӣ низ низоми ҳисоботи молияви тақмилталаб аст. Хуб мебуд, агар масъалаҳои тақмили баҳисобгирии муҳосибӣ ва низоми ҳисоботи молиявӣ дар ташкилотҳои қарзии исломӣ низ ба таҳқиқ фаро гирифта мешуданд.

2. Унвонҷӯ дар муқаддимаи ҳам автореферат ва ҳам диссертатсия мавриди қоркарди методикаи (алгоритми) таҳияи ҳисоботи молиявии маҷмуии бонк сухан рондааст, вале дар таркиби диссертатсия баррасии ин методика бо инъикоси маълумот аз амалия ба назар намерасад;

3. Агар муаллиф дар таҳқиқот вазъи стандартонии баҳисобгирии муҳосибиро дар шароити ҳамгирии иқтисодии мамлакатҳои ИДМ нишон меод, ба манфиати қор мебуд.

4. Дар саҳифаи 100 расми 2.2.3 муаллиф раванди таҳияи ҳисоботи молиявии фосилавии бонкҳоро таҳия намудааст, ки аз чор марҳила иборат аст. Аммо мазмуну мундариҷаи ин марҳилаҳо пурратар шарҳ дода мешуданд, боз хубтар мешуд.

5. Агар унвонҷӯ, то кадом дараҷа аз тарафи бонкҳои ватанӣ принципҳои Кумитаи Базелӣ оид ба назорати бонкӣ муайян шуда, риоя карда мешавад, шарҳ меод, таҳқиқот ғанӣ мегардид.

Бояд қайд кард, ки эродҳои мазкур хосияти тавсиявӣ доранд ва арзиши илмӣ диссертатсияро паст намекунанд.

Хулоса

Диссертатсияи тақризшаванда кори илмӣ ба анҷомрасида баҳисоб рафта, арзиши баланди илмӣ дорад.

Таҳқиқоти диссертатсионии Исоев Диловарҷон Талисович дар мавзӯи «Рушди таъминоти ташкилию методии низоми ҳисоботи молиявии бонкҳо дар шароити истифодабарии СБҲМ», барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар сатҳи зарурӣ омода гардида, аз ҷиҳати мазмун, мубрамаӣ, навгонӣ, асоснокии муқаррароти асосии илмӣ, хулоса ва пешниҳодҳо, инчунин аҳаммияти он барои илми иқтисодӣ ва амалияи пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ гувоҳӣ медиҳад, ки таҳқиқоти диссертатсионӣ умуман ба талаботи бандҳои 31, 33, 34, 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 367 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он – Исоев Диловарҷон Талисович барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.08-Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит арзанда мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Мудир кафедраи таҳлили иқтисодӣ

ва аудити Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,

доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор

 Калемуллоев М.В.

Имзои профессор Калемуллоев М.В.-ро тасдиқ мекунам.

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои

махсуси Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тавқиев Э.Ш.

29 январӣ соли 2025

(Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, к. Буни Ҳисорак, Шаҳраки донишҷӯён, бинои таълимии 7, ауд. 102, почтаи электронӣ: munir-k@list.ru, тел: (+992) 91 902-70-70)